

УДК 323.01

А.С. МОІСЕЄВА

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Моїсеєва Алла Сергіївна – кандидат політичних наук, асистент кафедри політології та міжнародних відносин, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (м. Луганськ)

Розглядаються стан, проблеми, перспективи підвищення громадянської активності в контексті реалізації політики розвитку громадянського суспільства в Україні. Аналізуються рівні та форми прояву активності громадянина. Пропонуються шляхи підвищення можливостей ефективної участі особистості у громадському житті сучасної України.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадянська активність, громадянська позиція.

Моїсеєва А.С. Развитие гражданской активности: проблемы и перспективы современной Украины

Рассматриваются состояние, проблемы, перспективы повышения гражданской активности в контексте реализации политики развития гражданского общества в Украине. Анализируются уровни и формы проявления активности гражданина. Предлагаются пути повышения возможностей эффективного участия личности в гражданской жизни современной Украины.

Ключевые слова: гражданское общество, гражданская активность, гражданская позиция.

Moiseeva A.S. Development of civil activity: problems and perspectives of contemporary Ukraine

The status, problems and prospects of increase of civil activity in the context of providing of civil society development policy in Ukraine are examined. Levels and forms of citizen activity are analyzed. The ways of increase of effective participation and possibilities for human in public life of modern Ukraine are offered.

Keywords: civil society, citizen activity, civil position.

Постановка проблеми. Сучасне політичне життя українського суспільства характеризується пошквалюванням втілення політики розвитку громадянського суспільства, громадянської активності зокрема. Прикладом цієї тенденції є прийняття та затвердження державними органами законодавчих актів, реалізація положень яких повинна якісно змінити життя українців. Однак формування системи дій, заходів по розвитку громадянської активності обмежуються загальними положеннями про створення комісій, сприяння діяльності громадських рад на демократичних принципах, забезпечення прав громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної і регіональної політики тощо. На практиці ж можливості громадян відстоювати позиції, проявляти громадянську активність або обмежуються недосконалою правовою базою, або гальмуються відсутністю чіткої системи дій по досягненню цілей.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідницька тематика громадянської активності достатньо широко вивчена науковцями. Так, стан громадянської активності сучасного українського суспільства вивчається в працях Д. Акімова, Т.Безверхої, О. Бойчука, М. Остапенко, О.Кіндратець, І. Голіної, Л. Семенюк, В. Соколова, Л. Сокурянської, Л. Шангіної, Ю. Якименка та ін. Форми прояву громадянської активності досліджували, зокрема, Г. Мірошніченко, О. Плига, В. Сухомлинський. Громадянська активність тісно переплітається із громадянською позицією. Дослідженням ступеня зрілості людини, рівня її розвитку як громадянина займаються М. Бабкіна, О. Кирилович, М. Острянюк, Л. Червона та ін.

Враховуючи всі наукові досягнення з вивчення громадянської активності, необхідно наголосити на об'ємному характері досліджуваної теми, що створює багато можливостей для подальших наукових розвідок.

Мета дослідження полягає у вивченні стану, проблем та перспектив формування громадянської активності в сучасній Україні в рамках реалізації політики розвитку громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. В сучасній політичній науці феномен громадянської активності розглядається багатьма вченими з різних аспектів її прояву. Так, В. Степаненко розглядає громадську активність як соціальну практику громадянського суспільства, не обмежуючи саму активність тільки участю у виборах [7, с. 169]. Т. Саврасова-В'юн визначає громадянську активність як структурно-змістовну якість особистості, що формується та розвивається на основі власних ціннісних орієнтацій, враховуючи і цінності суспільства, і правові норми, і вимоги держави, направляє діяльність, поведінку, спілкування людини як представника соціального, на створення світу громадянських відносин та відображає характер інституціональної взаємодії з владою [5].

Д. Акімов надає більш розгорнутий зміст поняття «громадянська активність», виділяючи три важливі онтологічні аспекти. Науковець зазначає: «Перший аспект даного поняття – політико-правовий, що відображає комплекс діяльнісних чинників, які пов'язані з відстоюванням та захистом громадянами законодавчо гарантованих прав і свобод, а також з виконанням громадянами своїх зобов'язань відносно інституту держави. Другий аспект поняття «громадянська активність» відображає специфічну

© А.С. Моїсеєва, 2013

систему напрямків діяльності людей, пов'язаних із здійсненням суспільних функцій організації соціального життя в тих сферах, котрі не можуть ефективно регулюватися державою. Третій аспект поняття «громадянська активність» відображає специфічну систему процесів самоактуалізації людьми своїх творчих потенцій, значущих потреб та інтересів засобом створення певних суспільних об'єднань, професійних спілок, кооперативів, громадських рухів, фондів» [1, с. 8].

Багатомірність визначення «громадянської активності» проявляється також в його структурі та формах вияву. Так, до основних складових громадянської активності, на думку Т. Саврасової-В'юн, необхідно віднести: інтерес до суспільної громадської роботи, організаторські здібності, ініціативність, вимогливість до себе, відповідальність за виконання громадських доручень, готовність допомогти іншим [5]. На нашу думку, ці складові характеризують лише особистісний аспект процесу формування громадянської активності. Аналіз громадянської активності необхідно розширити дослідженням громадянської компетентності, громадянської відповідальності, позиції особистості, з одного боку, до інститутів влади і політичної системи, з іншого – до самого себе і до громадськості, партиципаторність демократичних цінностей.

Слід зазначити, що в політичній науці розрізняють такі типи політичної активності. Так, О. Каретна, за змістом виділяє конструктивну; деструктивну; прогресивну, що веде до створення інноваційних, демократичних форм політичного життя, об'єднує суспільство й відображає його корінні інтереси; консервативну, що сприяє збалансованості в суспільстві, у стосунках соціальних груп, окремих громадян і забезпеченню стабільності діяльності організацій та інститутів; реакційну (націоналізм, сепаратизм, екстремізм), що стримує поступальний розвиток соціуму і послаблює соціальні зв'язки [2].

Громадянську активність в сучасній Україні В. Степаненко пропонує характеризувати як активність так званого «зсунутого залучення» (*shifting involvements*). Це епізодична ситуативно зорієнтована на певну проблему політична та суспільно-громадська активність, що виникає в умовах кризової ситуації. Виступаючи каталізатором виникнення громадського руху, такий тип активності підвищує сприйняття громадянського суспільства як зрілого з певним потенціалом для вирішення означених проблем [7, с. 176]. Прикладами «зсунутого залучення» можна назвати громадські протести проти прийняття Податкового кодексу, Трудового кодексу. «Зсунуте залучення» при досягненні поставлених цілей і вирішенні окремих питань громадян, як правило, призводить до зниження рівня громадської активності.

Формування громадянської активності особистості відбувається на різних рівнях, а тому, на нашу думку, можна запропонувати таку її класифікацію. Вихідний рівень громадянської активності розглядається як свого роду початковий

процес вироблення готовності до отримання знань та інформації про суспільно-важливі для розвитку людини події, факти, заходи. Низький рівень демонструє готовність до певних дій на підставі отриманих знань про суспільно-політичне життя країни. На цьому рівні інформація сприймається критично, оцінюється і відбувається формування мотиваційних характеристик на громадську діяльність. Середнім рівнем громадської активності оцінюється участь особистості у виконанні заданих дій на підставі наявних знань. Людина бере участь у реалізації проектів, але без особливої впевненості їхньої результативності. А тому громадська активність проявляється ситуативно та носить несистемний характер. Високий рівень громадської активності передбачає чітку мотиваційну систему самостійної діяльності, здатність до аналізу проведеної роботи, свідому участь у реалізації громадських проектів. Вищий рівень (він відноситься до оцінки особистої громадської активності) характеризується впровадженням власних суспільно-політичних, бізнес-ідей у практику, аналізом результатів діяльності та намірами й бажанням корегувати свої результати, щоб досягти поставленої мети.

Найбільшого прояву стану процесу формування громадянської активності набувають її форми, такі як обговорення пропозицій, зауважень щодо законопроектів, участь у виборах, участь в об'єднаннях громадян, участь у місцевому самоврядуванні, громадські ініціативи, акти громадянської непокори. Останні – яскравий приклад вияву громадянської позиції, оскільки вимагають не лише свідомого рішення людини, а й готовності публічно висловити свою громадянську позицію. Акції можуть бути різними за формою, за рівнем радикалізму, правовим статусом.

Із окреслених форм залучення громадськості до процесу прийняття рішень в Україні найчастіше використовуються громадські слухання. Однак, як зазначає О. Кіндратець, формальний характер їх проведення обумовлює відсутність результативності. Успішність громадських слухань залежить від визначення мети громадських слухань, часу та місця їх проведення, розробки і реалізації комунікаційної кампанії з громадськістю, і найголовніше – використання прийнятих рішень [3, с. 121].

Однією з форм громадської активності, що відіграє важливу роль у формуванні громадянського суспільства, побудові соціальної та правової держави є волонтерська діяльність. Для української громади це достатньо нова форма громадянської активності, а тому і потребує збільшення державної підтримки та популяризації. Останні набули свого розвитку в Указі Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» від 24 березня 2012 року № 212/2012, яким передбачається розроблення державної цільової програми розвитку волонтерської діяльності і пов'язаних з нею заходів, внесення пропозицій щодо вдосконалення Закону України «Про волонтерську діяльність» тощо.

Стимулювання державних заохочень та підтримки волонтерства необхідно для пропаганди цінностей соціальної згуртованості та гармонії.

Держава робить багато спроб налагодити умови для розвитку громадянського суспільства. Деякі вчені навіть наголошують на необхідності державного регулювання процесу побудови такого суспільства в початковий період демократичних перетворень. Поряд із цим виникають дослідження, що заперечують необхідність побудови «згори» і стверджують, що Україна має виробити власний шлях побудови розвиненого суспільства свідомих громадян.

Разом з тим представники не відкидають вплив держави, а наголошують на створенні державою правового підґрунтя для проведення ефективної політики побудови громадянського суспільства. Так, Д. Акімов, проаналізувавши три основні технологічні моделі соціальної політики (активну, реабілітаційну та патерналістську), аргументував перспективність розробки інтегрованої активістської моделі соціальної політики, яка б одночасно була орієнтованою на стимулювання економічного зростання, гармонізацію соціальних нерівностей і стимулювання громадянської активності населення України [1, с. 10].

Сьогодні українська держава взяла на себе домінуючу роль у побудові громадянського суспільства. Прийнято ряд законів, указів, постанов, що створюють правове поле для розвитку громадянської діяльності. Зокрема, реалізуються програми та проекти, спрямовані на формування і виховання громадянської активності, такі як Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепція громадянської освіти в Україні та інші.

Однак процес реалізації політики побудови громадянського суспільства носить суперечливий характер. Це проявляється, з одного боку, в наявності достатньо розгалуженої (за статистичними даними) інституціональної складової, з іншого – у відсутності системної та результативної практики позитивної взаємодії громадян та владних інститутів. Так, наприклад, станом на 01.07.2012 року на Київщині діють осередки 180 обласних організацій політичних партій, 843 обласні громадські організації, 150 благодійних фондів, 73 профспілкові організації, 10 спілок об'єднань громадян.

Влада звітує про засідання круглих столів, робочі зустрічі, наради, участь представників громадського активу у сесіях місцевих рад та заходах, про включення керівників найактивніших та найвпливовіших громадських організацій області до складу колегій державних адміністрацій різних рівнів.

Поряд з цим визнається, що рівень довіри до представників влади з боку громадян залишається низьким, потенціал здійснення соціальних послуг громадськими організаціями не використовується, а пасивність лідерів не стимулює вирішення різноманітних суспільних проблем [4].

Суперечливість формування громадянської

активності в українському суспільстві посилюється підвищенням недовіри до влади. Протестна складова українських настроїв має високий рейтинг. Однак пріоритетними спонукальними моментами для громадянина є не утиски демократії, а скоріше відстоювання питань власного добробуту. Соціологічні дослідження демонструють, що 25% людей очікують, що найближчим часом мітинги в їхній місцевості пройдуть. Проте самі на такі акції протесту виходити не збираються – вважають, що на них вийдуть інші, говорить директор соціологічної служби Центру Разумкова Андрій Биченко. Як свідчать дослідження, більшість українських громадян переконані, що вони не зможуть впливати на рішення, які приймаються владою на місцевому рівні [6].

Таким чином, необхідно виділити причини, які знижують прояви громадянської активності українського населення:

- створення громадських комітетів відбувається під тиском, невчасно, з перенесенням термінів, домінуванням державних адміністрацій у регулюванні цього процесу;

- результати проведення громадських слухань носять рекомендований характер і мало втілюються на практиці, наміри держави прислухатися до пропозицій громадськості на місцях є декларативними;

- соціальний моніторинг носить декларативний характер і не дозволяє громадськості відстежувати впровадження державних рішень на місцевому рівні;

- не створені дієві механізми впровадження пропозицій громадськості щодо покращення процесу ухвалення рішень;

- громадські організації не інформують населення про надані послуги, їхня діяльність носить закритий характер, бо є відсутність зацікавленості в поширенні певної інформації (наприклад, інформації про хід обговорення статей бюджету місцевими органами влади та благодійну діяльність бізнесових структур).

У той же час варто визнати, що створення навіть недосить досконалого законодавчого поля для проведення політики ефективної побудови громадянського суспільства в сучасній Україні є важливим і необхідним напрямом державної політики.

Висновки. Участь громадськості у реалізації державної політики в сучасній Україні є безумовною складовою побудови розвиненого громадянського суспільства. Громадянська активність збільшує прозорість процесу прийняття рішень, а також підвищує відповідальність посадових осіб перед своїми виборцями, сприяє підвищенню ефективності діяльності органів влади.

Серед найбільш перспективних шляхів підвищення впливу громадянської активності варто виділити:

- використання системи місцевого соціального замовлення як цільової соціальної програми,

- підтримка суспільно корисних ініціатив (з координацією проведення масових заходів за участю громадських організацій);

- вдосконалення освітньої системи щодо проведення тренінгів з лідерами недержавних громадських організацій, підвищення професійних знань державних службовців щодо досвіду громадської діяльності інститутів громадянського суспільства;

- вдосконалення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, органами місцевого самоврядування;

- поширення інформації про приклади успішної взаємодії органів виконавчої влади, місцевого самоврядування з громадянськістю.

Розвиток громадянського суспільства в умовах сучасної демократії потребує як відповідальної політично активної особистості, формування нею активної життєвої позиції як у громаді, так і в державній підтримки щодо можливостей реалізації та відстоювання власних переконань.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Акімов Д.І. Стимулювання громадянської активності в українському суспільстві як проблема соціоінженерної діяльності: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Д.І. Акімов. – Х., 2004. – 17 с.
2. Каретна О. Політична активність молоді як умова соціально-політичних трансформацій в Україні [Електронний ресурс] / О. Каретна. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/app/2012_44/Keretna.pdf.
3. Кіндратець О.М. Громадянська активність як умова демократизації суспільства / О.М. Кіндратець // Гуманітарний вісник ЗДА. – 2009. – Вип. 38. – С. 117-125.
4. Програма сприяння розвитку громадянського суспільства у Київській області на 2012-2015 роки [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Київської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: http://www.kyiv-obl.gov.ua/sprijanja_rozvitku_gromadjanskogo_suspilstva.
5. Саврасова-В'юн Т.О. Наукові підходи щодо вивчення феномена громадянської активності [Електронний ресурс] / Т.О. Саврасова-В'юн. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/2009_74_2/32.pdf.
6. Соціологічні дослідження Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=4077.
7. Степаненко В. Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: інститути, практики, цінності Українське суспільство: 10 років незалежності / В. Степаненко; за ред. В. Ворони. – К.: ІС НАН України, 2001. – С. 169-183.

Стаття надійшла до редакції 14.06.2013